

उत्तर बाल्यावस्था

(Late Childhood)

डॉ. माया खांडाट

गृहविज्ञान विभाग

(सौ. के. एस. के. कॉलेज बीड)

प्रस्तावना :-

- मुलांच्या बाबतीत उत्तरबाल्यावस्थेचे वय ६ ते १२ असते तर मुलींच्या संदर्भात ६ ते ११ वर्षे असे असते, हा कालखंड पौगंडावस्थेच्या पायरीपर्यंत पोहोचविणारा असतो. या कालखंडाच्या अखेरीस बालपणाच्या सीमारेषा हळुहळू समाप्त होऊ लागतात व आकर्षक अशा किशोरवस्थेकडे या मुला-मुलींची वाटचाल सुरु होते.
- औपचारिक शिक्षणाचे सुरुवात होते व मुले पहिल्या वर्गात प्रवेश घेतात पूर्व बाल्यावस्थेत प्राप्त केलेली क्षमता व कौशल्ये अधिक विकसित होऊ लागतात. शारिरीक वाढीच्या दृष्टीने विकासाची गती फार तीव्र नसते, परंतु मुलींमध्ये अकाराव्या - बाराव्या वर्षाच्या आसपास काही बदल जाणवू लागतात, म्हणजेच बाल्यावस्थेला निरोप देऊन किशोरावस्थेच स्वगत करणारा हा कालखंड होय असे मनावयास हरकत नाही.

वैशिष्ट्ये (Characteristics):-

- उत्तरबाल्यावस्था "समस्या वय" मानले जाते :-

पालक - बालक संबंधाच्या दृष्टीने हे समस्या वय मानले जाते. कारण मुलांमध्ये निर्माण होत असलेले स्वावलंबन आता स्वातंत्र्यामध्ये परिवर्तीत होते व यामधून का मुलांमध्ये स्वैराचारी किंवा मनमानी वागणूक घडू शकते, पालकांनी दिलेल्या सुचना न मानण, आज्ञा भंग करणे, स्वतःचे मन स्पष्टपणे आग्रही पणे मांडणे असे वर्तन दिसते. उत्तर बाल्यावस्थेमध्ये बहीण व भाऊ यांच्यामध्ये भांडणे होत असतात. त्यांची भांडणे सोडविण्याचे काम प्रोढांना करावे लागते. बालकाच्या अशा वर्तनामुळे पालकांच्या दृष्टीने हे वय "समस्या वय" असते.

- उत्तरबाल्यावस्था हे "टोळीवय" आहे :-

या अवस्थेतील मुले व मुली आपआपले वेगवेगळे समुह किंवा गट करून राहतात व आपापल्या गटामध्ये ते खेळतात. तसेच मुलामुलींचे खेळाचे स्वरूप भिन्न असते, या अवस्थेतील गट करून राहण्याच्या प्रवृत्तीमुळे हे "टोळी वय " असे मानले जाते व मुले सहसा मुलींसोबत खेळत नाहीत.

- **उत्तरबाल्यावस्था हे "क्रिडावय" आहे :-**

उत्तरबाल्यावस्थेमध्ये खेळण्याची तंत्रे व पध्दती बालकामध्ये विकसित होतात. अनेक प्रकारचे पारंपरिक अपारंपरिक व आधुनिक खेळ त्यांना आवडतात. बैठे खेळ व मैदानी खेळ दोन्हीमध्ये त्यांचा सहभाग असतो. संगणकावर आधारित खेळ, व्हीडीओ गेम्स अशा वेगळ्या खेळांमध्ये विशेष रुची असते. या वयोगटात मुले व मुलींच्या खेळाचे स्वरूप भिन्न असते.

- **उत्तरबाल्यावस्थेची वैकासिक कार्ये :-**

वैयक्तिक पातळीवर स्वावलंबन प्राप्त करणे :- उत्तरबाल्यावस्थेतील बालकास स्वतःची कामे स्वतः करता येणे अपेक्षित आहे. त्याप्रमाणे सामान्य बालक स्वतःची आंघोळ, कपडे घालणे, केस विंचरणे, बुट घालणे इत्यादी कार्ये करतात. जेवण करताना त्याला इतरांच्या मदतीची फारशी गरज नसते, कारक कौशल्यांचा विकास झालेला असल्याने वैयक्तिक स्वच्छताही करता येते, तसेच इतर वैयक्तिक कार्यांच्या दृष्टीने तो स्वावलंबी बनतो व आंघोळ करणे, स्वच्छता करणे, पोशाख घालणे या क्रियांमध्ये सफाई येते व त्याची गती वाढते.

○ यथार्थ "स्व" अभिवृत्ती तयार करणे :-

"स्व" संकल्पना समजून घेणे ही प्रक्रिया बोधात्मक विकासाची संबंधित नसते. "स्व" ची जाणीव पूर्वबाल्यावस्थेत शरीराशी निकडीत असते. मात्र उत्तरबाल्यावस्थेत "स्व" हा इतरांशी तुलना करून जाणून घेतला जातो. चांगली व यथार्थ "स्व" प्रतिता निर्माण होणे व धनात्मक "स्व" संकल्पना निर्माण होणे हे अपेक्षित असते.

○ यथायोग्य लैंगिक भूमिका शिकणे :-

उत्तरबाल्यावस्थेमध्ये बालकाची आंतरक्रिया कुटूंबाशी तर असतेच परंतु सामाजिक घटकांशी सुध्दा असते. त्यामुळे कुटूंबात व समाजात वावरत असतांना स्वतःची लैंगिक भूमिका काय असावी याबाबत जाणीव करून घेतात. या बालकांनी लिंगानुसार स्वःचे वर्तन दर्शविणे अपेक्षित असते.

○ दैनंदिन जीवनावश्यक संकल्पना शिकणे :-

या अवस्थेतील बालके विविध अनुभव घेत असतात म्हणून त्या - त्या प्रसंगानुरूप जीवनावश्यक संकल्पना दृढ होणे अपेक्षित असते. एखाद्या व्यक्तीचा मृत्यु झाल्यास त्याबाबतच्या ज्या प्रतिक्रिया ती मुले ऐकतात त्यावरून मृत्यु झालेली व्यक्ती पुन्हा दिसणार नाही, ती देवाघरी जाते इत्यादी संकल्पना दृढ होतात. या संकल्पनांचा संबंध संस्कृती व धर्माशी निगडीत असतो. याचप्रमाणे पुढील संकल्पना दृढ होतात.

अंतर : - लांब - जवळ, किलोमीटरमध्ये अंतर

वजन :- अंकगणित, व्यवहारिक हिशोब

धन :- नाणे, पैसे

○ आर्थिक स्थिती :- श्रीमंता / गरीब, पैसे व प्रतिष्ठ यांचा संबंध.

शरीररचना व क्रिया बाह्य व अंतर्गत, इंद्रियाची रचना, पचन, शोषण, उत्सर्जन निसर्ग, पर्यावरण , शालेय शिक्षणातून निसर्गातील महत्वाचे घटक लक्षात येतात.

○ वाचणे, लिहिणे, गणित करणे येणे :-

सहाव्या वर्षी मुले शाळेत जाऊ लागतात, तेव्हा औपचारिक शिक्षणास सुरुवात होते. त्यामधून अक्षर ओळख होऊन ती अक्षरे, शब्द, वाक्य चांगल्या प्रकारे लिहिता येणे व वाचणे हे सहा ते बारा वयोगटात अपेक्षित आहे. गणितामध्ये बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार इत्यादी पायाभुत धडे मुले शिकतात व आत्मसात करतात.

○ सामाजिक समायोजन शिकणे :-

कुटूंबामध्ये बालकास महत्व दिले जाते. त्यामुळे तेथे त्याला फारशा तडजोडी कराव्या लागत नाहीत, परंतु सामाजिक क्षेत्रात व शालेय जीवनात अनेक बाबतीत त्याला जुळवून घ्यावे लागते. विशेषतः मित्र समुदायामध्ये तडजोडी करणे जमल्या पाहिजेत, असे अपेक्षित असते. अन्यथा तो मित्राकडून नाकारला जाण्याची शक्यता असते. समवस्कांसोबत जुळवून घ्यायला शिकणे या अवस्थेत अपेक्षित असते.

○ सामाजिक अभिवृत्ती विकसित होणे :-

घरामध्ये आईला मदत करणे, शाळेत किंवा बाहेर गरजू व्यक्तींना मदत करणे, शुश्रूषा करणे, इतरांमध्ये मिळून मिसळून राहणे व सामाजिक गटातील एक सदस्य या नात्याने तेथील शिस्त पाळणे इ. विकासात्मक कार्य आढळतात.

○ खेळासाठी लागणारी प्राथमिक आवश्यक कौशल्य शिकणे :-

चेंडू फेकणे , झेलणे, सायकल चालविणे, लंगडी घालणे, पोहणे, जोराने पळणे, उडया मारणे इत्यादी कौशल्ये आत्मसात करून विविध खेळात सहभागी होणे अपेक्षित असते.

○ जीवनमुल्ये, नैतिकता, सदसदविवेकबुद्धीचा विकास घडविणे :-

कुटूंब, शाळा, सामाजिक परिसर, संस्कृती व धर्म यांच्याद्वारे जीवनमूल्यांचा विकास घडतो. नैतिक व अनैतिक यामधील फरक जाणून घेण्याची प्रक्रिया चालू होते. सामाजिकदृष्ट्या संमत व असंमत कृती कोणती हे लक्षात येते. सदसदविवेकबुद्धीचा वापर करणे या उत्तरबाल्यावस्थेत अपेक्षित आहे.

○ उत्तरबाल्यावस्थेतील सौख्य :-

या अवस्थेतील बालकांच्या क्षमतांचा विकास होत असतो. त्यानुसार सर्व नवी कौशल्ये, ज्ञान घेण्यास ते उत्सुक असतात त्याच्या क्षमतांचा भरपूर वापर करण्याची संधी त्यांना मिळाल्यास त्यांना सौख्य प्राप्त होते.

पालकांनी बालकाच्या क्षमतेनुसार अपेक्षा बाळगल्या तर दोघानांही अपेक्षापूर्तीचे सुख मिळते शालेय वातावरण अनुकूल असेल तर बालके अभ्यासाचा फारसा कंटाळा करीत नाहीत. उत्तर शिक्षक लाभल्यास मुले उत्साहाने अभ्यास करतात व इतर अनेक विषयाचे ज्ञान व कौशल्य ग्रहण करतात. मित्रासमवेत खेळायला मिळते. म्हणून बालकांना सुख वाटते. स्पर्धात्मक वातावरणात त्यांना राहावे लागते. यासाठी पालकाकडून यथायोग्य मार्गदर्शन प्राप्त झाल्यास बालके सुखी होतात. स्वतःची चांगली सामाजिक प्रतिमा उभी करण्याचा ते प्रयत्न करतात.

➤ उत्तरबाल्यावस्थेतील सर्वसामान्य अभिरुची (Interest in Late Childhood).

- ✓ या वयामधील अभिरुची कुटूंबापरत्वे, संस्कृतीपरत्वे वेगवेगळ्या दिसतात. तरी सर्व सामान्य पुढील अभिरुची आढळून येतात.
- ✓ स्वतःचा पोशाख, आपले सवंगडी मित्र ज्या प्रकारचा पेहेराव करतात तसाच पेहेराव मुलांना करावास वाटतो. त्यामध्ये सामाजिक स्विकृतीचा हेतू असतो.
- ✓ **शाळा :-** शाळेतील अभ्यासातील अभिरुची कमी होऊन मित्र खेळगडी व खेळ करमणुक यातील अभिरुची वाढते.

○ लिंग भेदा बददलची जिज्ञासा :-

उत्तरबाल्यावस्थेमध्ये आकलन क्षमता वाढली असते. यावेळी मुलगा व मुलगी यांच्या शरिरातील भेद, वैशिष्ट्ये जाणून घेणे आवडते. मुलाचा जन्म कसा होतो हे समजून घेण्यात अभिरुची दिसून येते. या सर्व बाबतीतील अभिरुचीमुळे बालकाच्या वर्तनावर प्रभाव पडतो.

धन्यवाद !!!

